

Zimowe obserwacje dudka *Upupa epops* w Polsce oraz opis zimowisk tego gatunku

Winter observations of Hoopoe *Upupa epops* in Poland and description of its winter sites

Marek Stajszczyk

e-mail: marekstajszczyk@wp.pl

Dnia 21.12.2013 r. we wsi Lubsza (pow. Brzeg, woj. opolskie) spostrzegłem nisko lecącego, niewielkiego ptaka, który usiadł na przydomowym trawniku. Był to dudka *Upupa epops*. Natychmiast po wyładowaniu zaczął żerować na nisko skoszonej i częściowo wydeptanej murawie, porastającej sztucznie podsypyany teren o południowo-wschodniej ekspozycji, w odległości zaledwie 3–4 m od budynku. Ptak sprawnie przemieszczał się, aktywnie sondując dziobem wierzchnią warstwę gruntu. Po chwili spłoszony odleciał. Ptaka, poza autorem niniejszego artykułu, obserwowały jeszcze 3 inne osoby (Stajszczyk i Borla 2013).

Dudka obserwowano w południowo-wschodniej, peryferyjnej części wsi Lubsza, znajdującej się na skraju Pradoliny Wrocławskiej i Równiny Oleśnickiej (Kondracki 2002). Teren, na którym obserwowano tego osobnika, to mozaika ugorów, niewielkich grup młodych drzew, głównie brzoź *Betula* sp. porastających nieuprawiane zagony oraz niskiej zabu-

dowy z licznymi koszonymi trawnikami (Stajszczyk i Borla 2013).

Obserwacja ta jest czwartym stwierdzeniem zimowania dudka na obecnym terytorium Polski. Wszystkie obserwacje pochodzą z terenu Śląska. Pierwsze i drugie dotyczą obserwacji dudka z 31.12.1934 r. oraz z grudnia 1936 r., dokonanych w rejonie Zgorzelca (Finck 1935, Berndt 1938). Obserwacje te Witkowski (1991) przypisał do obszarów po zachodniej stronie Nysy Łużyckiej, leżących obecnie po stronie niemieckiej. Opinię tę podważa przyrodnik i historyk ze Zgorzelca – Waldemar Bena (informacja ustna), wskazując na fakt, iż pierwszego stwierdzenia z 1934 r. dokonano koło wsi Studniska, na południowy wschód od Zgorzelca. Potwierdzeniem opinii W. Beny jest brak informacji o zimowaniu dudka na obszarze Saksonii (Steffens i in. 1998), co odnosi się do tej części Łużyc, która należy obecnie do Niemiec. W najnowszej monografii krajowej awifauny (Tomiałojć i Stawarczyk 2003) podane jest tylko pierwsze z cytowanych wy-

Fot. 1. Dudek *Upupa epops* obserwowany w Lubszy (woj. opolskie) w grudniu 2013 r. (fot. M. Stajszczyk)

Photo 1. Hoopoe observed in Lubsza (Opole voivodeship) in December 2013

żej dwóch zimowych stwierdzeń z rejonu Zgorzelca.

Trzecie zimowe stwierdzenie dudka w Polsce miało miejsce 02.02.2012 r. w Rudzińcu na Górnym Śląsku. Obserwacja ta została udokumentowana fotograficznie (K. Chrul – inf. niepubl.).

Tradycyjne zimowiska europejskich populacji dudka położone są w Afryce, zwłaszcza na południe od Sahary, w pasie Sahelu, od Senegalu po Somalię oraz w Kenii i Ugandzie, ale część ptaków dociera do Tanzanii, a nawet do Malawi (Curry-Lindahl 1975, Cramp 1985, Glutz von Blotzheim i Bauer 1994). Precyzyjne zlokalizowanie obszaru zimowisk euro-

pejskich dudków w Afryce uniemożliwia trudność w ich odróżnianiu od tamtejszego osiadłego podgatunku *Upupa epops senegalensis* (Ogilvie 1996, Redman i in. 2009, Schutz 2014). Populacje azjatyckie zimują głównie na południu tego kontynentu, od dolnego biegu Jangcy i pasma Himalajów, sięgając na południe po Cejlon i środkową część Półwyspu Malajskiego (Ricard 1970, Curry-Lindahl 1975, Glutz von Blotzheim i Bauer 1994, MacKinnon i Phillipps 2000, Schutz 2014). Sporadycznie notowano dudka na Filipinach – do lat 90. XX w. stwierdzono go 5 razy na wyspie Battan i jeden raz na wyspie Palawan (Kennedy i in. 2000). Ostat-

nio – 10.11.2011 r. oraz 6.02.2014 r. – odnotowano pojedyncze dudki na północy Australii (Dolby 2014, McCartney 2014).

Część europejskiej populacji dudka regularnie zimuje w zachodniej i środkowej części basenu Morza Śródziemnego – w południowej i wschodniej części Półwyspu Iberyjskiego i na Balearach oraz na południu Sardynii i Sycylii, a także na Wyspach Kanaryjskich i północnych krańcach Magrebu – od Maroka do Tunezji (Cramp 1985, Svensson i in. 2009). Co najmniej od lat 90. stosunkowo regularnie dudek był notowany zimą również na północnym wschodzie Hiszpanii – w Katalonii, m.in. w Aiguamolls, Barcelonie, delcie Ebro i stepach na zachód od Bujaraloz (Christopher 2006).

We wschodniej części basenu Morza Śródziemnego dudek regularnie zimuje w Izraelu, natomiast z Turcji pochodzą zaledwie dwa stwierdzenia z południa kraju – z rejonu Cukurova, 31.01.1998 r. i 2.01.2002 r. (Shirihai 1996, Kirwan i in. 2008). Regularnie dudek zimuje w Egipcie, zarówno w dolinie Nilu, jak i w delcie oraz w oazach na Saharze, zwłaszcza w algierskim masywie Ahaggar (Goodman i in. 1986, Glutz von Blotzheim i Bauer 1994, Reichlin i in. 2012). O zimowiskach na zachodnim wybrzeżu Libii sygnalizuje Jonsen (1992), Heinzel i in. (1995) i Svensson i in. (1999) oraz Reichlin i in. (2012). Poza tym dudek zimuje na czterech oddzielnych obszarach Półwyspu Arabskiego – w wąskim pasie gór wzdłuż wybrzeża Morza Czerwonego, na północy Arabii Saudyjskiej, gdzie osiadła populacja obserwowana jest m.in. w Dhahran oraz na wschodzie Jemenu i na pograniczu Zjednoczonych Emiratów Arabskich z Oma-

nem (Porter i Aspinall 2010, Lobley 2010, <http://beautyofbirds.com/hoopoes.html>).

Zimowania dudka stwierdzone są dość często w Europie Zachodniej, m.in. wielokrotnie w Wielkiej Brytanii (Tutt 1947, za: Glutz von Blotzheim i Bauer 1994, Par-kin i Knox 2010), przy czym najnowsze stwierdzenie pochodzi z 13 grudnia 2013 r. z Walii (Anonymus 2013).

W Europie Środkowej odnotowano dotychczas co najmniej 6–7 zimowych obserwacji dudka. Poza wyżej wymienionymi obserwacjami z Polski były też obserwacje w rejonie Halle w Saksonii, w okolicach Pilzna na południu Czech, w Burgenlandzie na wschodzie Austrii i w zachodniej Szwajcarii (Glutz von Blotzheim i Bauer 1994, Schropfer i Koschkar 2006). W Słowacji najpóźniej notowano dudka 28 listopada (1932) oraz 1 grudnia (1969) (Ferianc 1979, Kuban i Duffek, za: Hudec 1983).

Skrajnie północne miejsca stwierdzeń zimowych w Europie, odnotowano w Fennoskandii. Z Finlandii pochodzą 3 zimowe stwierdzenia: 5.12.2005 r. (lokalizacja nieznana) oraz 24.12.2011 r. w Turku i 10.01.2012 r. w Kotka (Tarsiger.com). Co najmniej 3 zimowe stwierdzenia pochodzą ze Szwecji – dwa stwierdzenia z roku 1976 w południowych prowincjach Skania i Smaland oraz w 1990 r. w centralnej Szwecji – w prowincji Dalarna. Obserwacje te dotyczą osobników azjatyckiej formy, tzw. dudka tybetańskiego *Upupa epops saturata*. Być może za zimującego należy uznać również dudka z podgatunku *saturata*, obserwowanego 25.11.1993 r. na południu Szwecji, w prowincji Blekinge (Risberg 1977, za: Glutz von Blotzheim i Bauer 1994, Ericson 1997,

Schutz 2014). Poza tym czterokrotnie obserwowano zimujące dudki w Estonii, po raz ostatni 2.02.2009 r. w Parnumaa (Tarsiger.com).

Przypadki zimowania dudka odnotowano także na Zakaukaziu na Nizinie Lenkorańskiej w południowo wschodnim Azerbejdżanie (Ivanov 1976, Patrikeev 2004). Z południa Azji Środkowej ogólne informacje o przypadkach zimowania dudka pochodzą z Turkmenistanu i Tadżykistanu oraz wschodniej części Uzbekistanu – z Samarkandy i Taszkentu (Dolgushin i in. 1970, Ivanov 1976). O zimowaniu dudka na południu Kazachstanu, donosi Dolgushin i in. (1970), gdzie w sezonach 1961/62 i 1963/64 obserwowano pojedyncze ptaki w Ałma-Acie. Ptaki te widziane były zawsze w pobliżu zabudowań, co korespondowałoby z opisywaną obserwacją z Lubszy. Dolgushin i in. (1970) podaje, że dudki żerowały tam u podstaw budynków o południowej ekspozycji, gdzie śnieg najszybciej topniał, a ogrzany promieniami słonecznymi grunt umożliwiał dudkom żerowanie. O budynkach jako obiektach kumulujących ciepło informuje Hackel (2007). Piaszczysty grunt porośnięty krótką trawą należy do preferowanych przez dudka miejsc żerowania (Dombrowski 2004, Tryjanowski i in. 2009, M. Stajszczyk – obserwacje własne).

Zimowanie dudków w Europie na obszarach na północ od Alp i Pirenejów związane jest z powtarzającymi się łagodnymi późnymi jesieniami i zimami, jak to miało miejsce również jesienią i wczesną zimą 2013 r. Druga połowa XX w. oraz początek XXI w. to okres wzrostu średnich temperatur na półkuli północnej, złasz-

cza zimą (Woś 1995, Buckley i in. 2007), co może wspierać zjawisko pozostawania dudków zimą w Europie Środkowej.

O stosunkowo dużej odporności dudka na stres termiczny świadczą notowane w różnych latach przypadki zimowania w oazach na Saharze i w głębi Półwyspu Arabskiego (Goodman i in. 1986, Porter i Aspinall 2010), gdzie nocą średnia temperatura spada, odpowiednio, do -5°C . oraz -7°C (Martyn 1985). Pozostaje to również w zgodności ze stwierdzeniem prawdopodobnie migrującego dudka w Himalajach na wysokości 6400 m n.p.m. (Ali i Ripley 1970) oraz przypadkami zalatywania aż w strefę tundry w rejonie północnego przedgórze Uralu i na Alaskę (Riabitsev 2002, Alderfer 2006).

Summary

On 21st December 2013 I took photographs of a Hoopoe foraging on a residential lawn in the village of Lubsza (Opole voivodeship). The bird was healthy and flyable. It was the fourth winter record of the species in Poland. Its nearest regular winter sites are located in the Iberian Peninsula, on the Balearic Islands as well as in Sardinia and Sicily. The northernmost wintering records of Hoopoe in Europe were made in Fennoscandia and Estonia. In the case of Lower Silesia a sequence of mild and snow-free winters seemed to encourage the wintering.

Literatura

- Alderfer J.** 2006. National Geographic Complete Birds of North America. National Geographic Society. Washington.
- Ali S., Ripley S.D.** 1970. Handbook of the Birds of India and Pakistan. Vol.2. Oxford University Press. Bombay.
- Anonymus.** 2013. Fears for Hoopoe bird blown in by north Wales storm. BBC News. 13 December 2013.
- Berndt R.** 1938. Wiedehopf (*Upupa epops* L.) im Winter. Ber. Ver. schles. Orn. 23: 98.
- Buckley B., Hopkins E.J., Whitaker R.** 2007. Weather – A Visual Guide. Weldon Owen Pty Ltd. Sydney.
- Christopher S.** 2006 w: <http://www.birdforum.net/showthread.php?p=2265834>
- Cramp S.** (red.). 1985. The Birds of the Western Palearctic. Vol.4. Oxford University Press. Oxford.
- Curry-Lindahl K.** 1975. Fåglar över land och hav. En global översikt av fåglarnas flyttning. Albert Bonniers Förlag, Stockholm.
- Dolby T.** 2014. Eurasian Hoopoe in the Northern Territory. w: ebird.org/content/australia/news/eurasian-hoopoe-in-the-northern-territory
- Dolgushin I.A., Korelov M.N., Kuzmina M.A., Gavrilo E.I., Gavrin V.F., Kovshar A.F., Borodihin I.F., Rodionov E.F.** 1970. Pticy Kazahstana. T.III. Izdatelstvo Nauka Kazahskoy SSR. Alma-ata.
- Dombrowski A.** 2004. *Upupa epops* L., 1758 Dudek. w: Gromadzki M. (red.) Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ptaki (część 2). T.8. Ministerstwo Środowiska. Warszawa.
- Ericson P.G.P.** 1997. Swedish record of the eastern Palearctic Hoopoe subspecies *Upupa epops saturata*. Bull. B.O.C. 117, 1: 19–26.
- Ferianc O.** 1979. Vtaky Slovenska. T.2. Veda. Bratislava.
- Finck H.** 1935. Wiedehopf im Winter. Ber. Ver. schles. Orn. 20: 77.
- Glutz von Blotzheim U.N., Bauer K.M.** (red.) 1994. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. T.9. Aula Verlag. Wiesbaden.
- Goodman S.M., Meininger P.L., Mullie W.C.** 1986. The Birds of the Egyptian Western Desert. Misc. Publ. Mus. Zool. Univ. Mich. 172: 1–91.
- Hackel H.** 2007. Ulmer Naturführer – Wetter und Klimaphänomene. Eugen Ulmer KG. Stuttgart.
- Hudec K.** (red.). 1983. Fauna ČSSR. Ptaci-Aves. T.III/1. Academia. Praha.
- Ivanov A.I.** 1976. Katalog ptic SSSR. Izdatelstvo Nauka. Leningrad.
- Jonsson L.** 1992. Birds of Europe with North Africa and the Middle East. Christopher Helm A&C Black. London.
- Kennedy R.S., Gonzales P.C., Dickinson E.C., Miranda H.C.Jr., Fisher T.H.** 2000. A Field Guide to the Birds of the Philippines. Oxford University Press. Oxford.
- Kirwan G.M., Boyla K.A., Castell P., Demirci B., Ozen M., Welch H., Marlow T.** (red.) 2008. The Birds of Turkey. Christopher Helm A&C Black. London.
- Kondracki J.** 2002. Geografia fizyczna Polski. PWN. Warszawa.
- Lobley G.R.** 2010. <http://www.saudiaramcoworld.com/issue/201002/the.living.desert.htm>.
- MacKinnon J., Phillipps K.** 2000. A Field Guide to the Birds of China. Oxford University Press. Oxford.
- Martyn D.** 1985. Klimaty kuli ziemskiej. PWN. Warszawa.
- McCartney D.** 2014. Flight of fancy brings wanderers to Top End. w: NT News.
- Ogilvie M.** 1996. Żoły, kraski i dudki. w: Elphick T.E. (red.) Atlas wędrówek ptaków. PWRiL. Warszawa.
- Parkin D.T., Knox A.G.** 2010. The Status of Birds in Britain and Ireland. Electronic edition.
- Patrikeev M.** 2004. The Birds of Azerbaijan. Pensoft. Sofia-Moscow.
- Porter R., Aspinall S.** 2010. Birds of the Middle East. Christopher Helm. London.

- Redman N., Stevenson T., Fanshawe J.** (red.) 2009. Birds of the Horn of Africa. Christopher Helm. London.
- Reichlin T.S., Hobson K.A., Van Wilgenburg S.L., Schaub M., Wassenaar L.I., Martin-Vivaldi M., Arlettaz R., Jenni L.** 2013. Conservation through connectivity: can isotopic gradients in Africa reveal winter quarters of a migratory bird? *Oecologia* 171: 591–600.
- Riabitsev V.K.** 2002. Pticy Urala, Priuralia i zapadnoy Sibiri. Izdatelstvo Uralskogo universiteta. Yekaterynburg.
- Ricard M.** 1970. The Mystery of Animal Migration. The Country Book Club. London.
- Schutz P.** 2014. Hoopoe (*Upupa epops*). w: <http://www.coraciiformestag.com//Hoopoe/hoopoe.htm>
- Schropfer L., Koschkar S.** 2006. Winter occurrence of a Hoopoe (*Upupa epops*) in southwestern Bohemia. *Sylvia* 42: 120–122.
- Shirihai H.** 1996. The birds of Israel. Academic Press. London.
- Stajszczyk M. i Borla A.** 2013. Zimowy dudek. *Ptaki Polski* 32: 14.
- Steffens R., Saemann D. Grossler K.** (red.). 1998. Die Vogelwelt Sachsen. Gustaw Fischer Verlag, Jena.
- Svensson L., Grant J., Mullarney K., Zetterstrom D.** 1999. Bird Guide. HarperCollins Publishers Ltd. London.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T.** 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”. Wrocław.
- Tryjanowski P., Kuźniak S., Kujawa K., Jerzak L.** 2009. Ekologia ptaków krajobrazu rolniczego. Bogucki Wydawnictwo Naukowe. Poznań.
- Witkowski J.** 1991. Dudek – *Upupa epops* L., 1758. w: Dyrz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. (red.) *Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna*. ZEP. Wrocław.
- Woś A.** 1995. ABC meteorologii. Wydawnictwo Naukowe UAM. Poznań.